

ЛІСОВІ ЛАНДШАФТИ СХІДНОЇ ЧАСТИНИ ОПІЛЛЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

В статті досліджено регіональні особливості лісових ландшафтів східної частини Опілля та перспективи їх використання в рекреаційній та природоохоронній діяльності. Запропоновано науково-організаційні заходи для забезпечення сталого використання лісів.

Ключові слова: ландшафт, лісокористування, рекреація, лісонасадження.

Актуальність дослідження. Ліси виступають основними осередками збереження біорозмаїття, здійснюють позитивний вплив на формування мікроклімату, гідрологічного режиму, захищають антропогенно-змінені ландшафти від несприятливих природних та техногенних факторів. Вони є одним з найважливіших та найефективніших засобів стабілізації різноманітних природних процесів. Ліси впливають на забезпечення комфортних умов життєдіяльності людини, задовольняючи потреби у відпочинку та оздоровленні. Лісові ландшафти є основою формування природоохоронних територій. Україна є найменш лісною державою Європи, яка не може задовільнити власних потреб у деревині, а її лісовий потенціал неспроможний у належній мірі забезпечити екологічну рівновагу.

В результаті господарського освоєння лісів, надмірного їх вирубування корінних на значних площах змінився їх видовий склад, порушилась екологічна рівновага. Пріоритетами збалансованого розвитку території є раціональне використання, збереження та відтворення природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища, підтримання екологічної рівноваги, що визначило зміну підходів у лісокористуванні від ресурсно-сировинного до біосферно-стабілізаційного.

Аналіз публікацій. Дослідженням лісових ландшафтів присвятили свої праці багато науковців: Г.І. Денисик розробив класифікацію лісових антропогенних ландшафтів для Правобережної України [2], С.А. Генсірук досліджував використання та охорону лісових ресурсів України [1], Ю.Р. Шеляг-Сосонко, С.М. Стойко вивчали сучасний стан, охорону та збалансоване використання лісів [3], Я.В. Коваль, В.С. Бондар, О.А. Голуб розробили економічну оцінку лісових ресурсів [5] тощо.

Постановка проблеми. Метою публікації є дослідження регіональних особливостей лісових ландшафтів східної частини Опілля в межах Тернопільської області та визначення основних напрямів перспективного використання лісів відповідно з вимогами збалансованого розвитку території.

Виклад основного матеріалу. Теперішні лісові ландшафти східної частини Опілля являють собою культурні лісові насадження із залишками натуральної лісової рослинності. Лісовий тип ландшафту займає 31% (52,7 тис. га) досліджуваної території. Лісистість даного регіону є досить високою (в Україні – 15,6%), але значні вирубки лісів призвели до того, що природна лісова рослинність збереглась лише на окремих ділянках, змінився мікроклімат в приземному шарі, властивості ґрунтів, структура і видовий склад рослинного та тваринного світу, рівень і режим ґрунтових вод, стоку.

Вікова структура лісових насаджень неспроможна забезпечити сталість, безперервність та рівномірність лісокористування, завдяки тому, що в ній переважають молодняки та середньовікові деревостани. У структурі лісокористування суттєвого значення набувають екологічні (несировинні) функції: водоохоронні, водорегулюючі, ґрунтозахисні, санітарно-гігієнічні тощо. Лісомеліоративні насадження як за площею, так і за характером їх розміщення не забезпечують екологічної рівноваги і необхідних умов для збереження земель від ерозії.

Більшість лісових ландшафтів представлені похідними лісами, що виростили на місці вирубки природних лісів або штучно насадженими лісами та полезахисними лісовими смугами. Лісові ресурси не завжди раціонально використовуються, що перешкоджає повному задоволенню господарських потреб у деревині, ресурсах недеревинного походження та забезпеченню виконання рекреаційних та екологічних функцій лісу, зменшуються можливості захисту лісу від несприятливих природних і техногенних явищ і процесів.

Сьогодні необхідно забезпечити використання лісів таким чином і з такою інтенсивністю, які б забезпечували їх біологічне різноманіття, продуктивність, здатність до відновлення, і можливість виконання екологічних та економічних функцій.

Територія східної частини Опілля належить до зони широколистяних лісів. На досліджуваній території поширені букові, грабово-букові, дубово-букові ліси (в північно-західній частині), грабово-дубові і грабові ліси (в центральній, південній і північно-східній частинах), дубові ліси із дуба

звичайного (в північній і центральній частинах), дубово-соснові ліси, зустрічаються липа, ясен, сосна, клен, каштан, береза, граб, осика.

У лісопосадках переважають дуб, сосна, бук, ялина, граб, тополя, клен, береза. Продуктивність вторинних та штучно насаджених лісових масивів є нижчою за природні.

Чагарниковий підлісок представлений ліщиною, кленом, шипшиною, а трав'яний покрив – осокою, барвінком, звіробоем та ін. Слід зазначити, що ліси району повинні відігравати природоохоронну функцію, оскільки вони переважно вкривають схили горбів, ярів і балок. Знищення лісів призвело б до масової ерозії, деградації ґрунтів, тому промислова заготівля деревини повинна проводитись на обмежених територіях.

Виокремлюють середовищезахисні ліси, поєззахисні лісосмуги, ліси екологічної мережі та експлуатаційні ліси.

На досліджуваній території функціонує ДП „Бережанське ЛМГ” створене в 1940 році. В даний час до його складу входить вісім лісництв: Бережанське, Завалівське, Козівське, Конюхівське, Литвинівське, Нараївське, Підгаєцьке, Урманське загальною площею 29087 га. Зона діяльності ДП „Бережанське ЛМГ” охоплює п'ять адміністративних районів: Бережанський, Козівський, Зборівський, Монастириський, Підгаєцький.

За даними теперішнього обліку лісові землі становлять 28473 га, в т.ч. під лісовими культурами (насадження створені лісівниками) – 13295 га. Основними лісоутворюючими породами є бук (на площі 10130 га), дуб (на площі 10706 га), хвойні породи – 3064 га та м'яколистяні (береза, осика) на площі 619 га.

Основними лісоутворюючими породами є бук та дуб. У віці пристигаючих і стиглих насаджень букові ліси становлять 61%, дубові – 12%, грабові – 11%, що й складає основу лісосировинної бази. Догляд за лісовими культурами ведеться на площі 1335 га.

Пріоритетним завданням сьогодні є створення нових лісових насаджень на деградованих та малопродуктивних землях. За останні чотири роки було заліснено 0,5 тис. га непридатних для сільськогосподарського використання земель. У 2008 році створено 405 га лісових насаджень, із яких 229,2 га – нових. У 2008 році лісовідновлення та лісорозведення у 2,2 рази перевищили площу зрубів.

Найвищою частка лісів у структурі земель є в Рогачинській с.р. (56,1%) Бережанського району, найнижчою – в Августівській с.р. (0,2%) Бучацького району. Значною лісистістю (>45%) характеризуються Лапшинська с.р. (46,4%) Бережанського району, Бертниківська с.р. (50,3%), Гончарівська с.р. (47,8%), Комарівська с.р. (50,0%), Криницька с.р. (50,6%), Садівська с.р. (48,8%) Монастириського району, Костільницька с.р. (47,3%) Бучацького району, Розгадівська с.р. (53,7%) Зборівського району.

Найменшою лісистістю (<10%) характеризуються Літятиська с.р. (8,3%) Бережанського району, Гориглядівська с.р. (2,7%), Григорівська с.р. (4,5%), Красіївська с.р. (8,5%) Монастириського району, Галицька с.р. (0,3%), Підгаєцька м.р. (7,8%) Підгаєцького району, Августівська с.р. (0,2%), Дибщенська с.р. (5,5%), Потіцька с.р. (4,2%) Козівського району, Возилівська с.р. (0,6%), Озерянська с.р. (0,9%) Бучацького району.

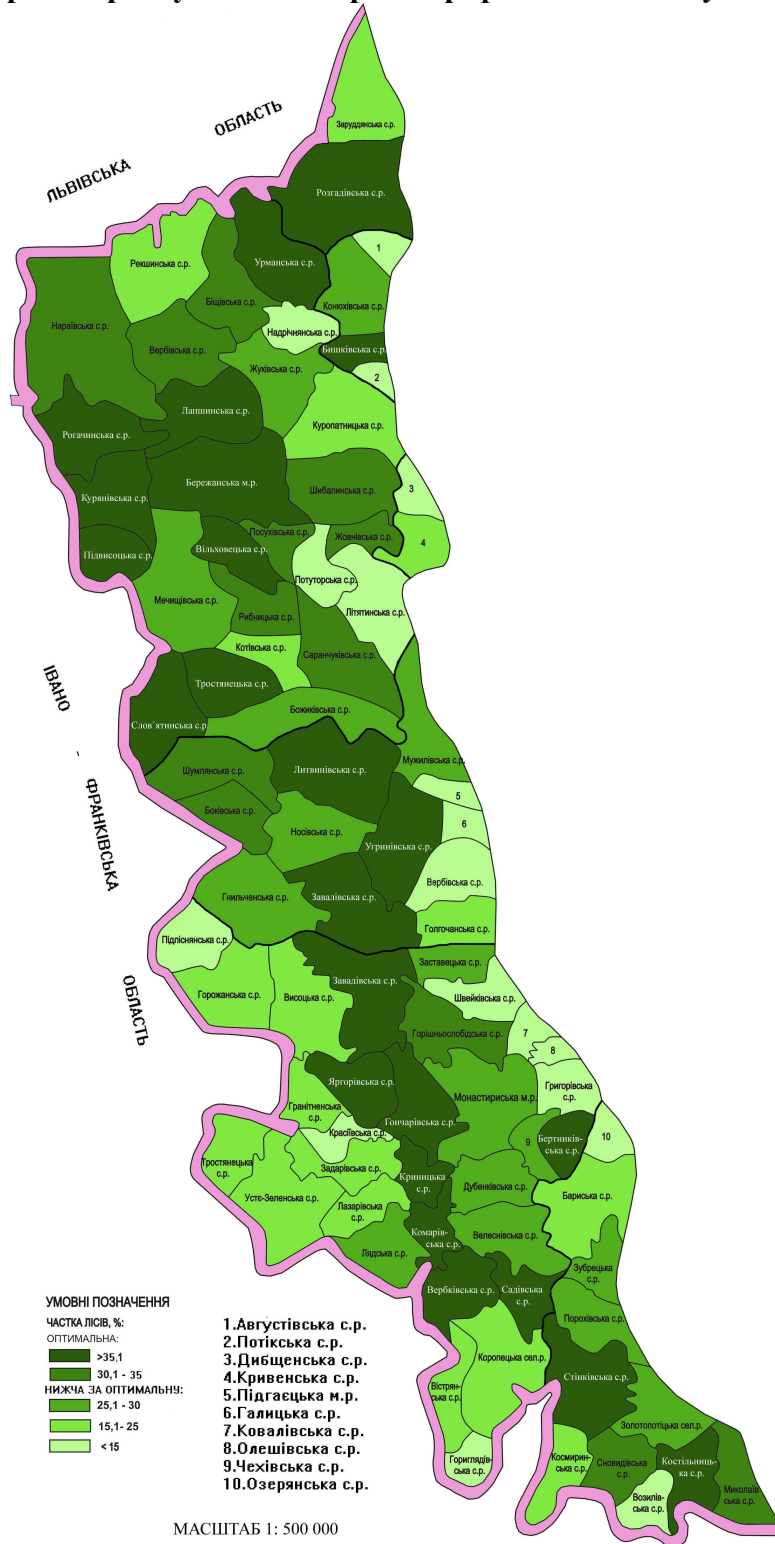
Найвища лісистість (35,4%) характерна для Бережанського фізико-географічного району, найнижча (22%) – для Перемишлянського. В межах Горожанського ФГ району лісистість становить 25,4%, в межах Монастириського – 27,4%.

Лісові ландшафти представлені лісами I і II груп. Ліси першої групи ділять на чотири категорії: А – ліси санітарно-гігієнічного та оздоровчого призначення (зелені зони навколо населених пунктів); Б – ліси, яким властиві переважно захисні функції (протиерозійні ліси і захисні смуги); В – ліси переважно водоохоронного призначення (ліси вздовж берегів річок, озер); Г – ліси спеціального, цільового призначення (заповідники, парки тощо). До лісів другої групи відносять експлуатовані ліси з режимом, який забезпечує збереження водоохоронних і захисних функцій лісу [1].

Ліси II групи, крім виконання економічних функцій, разом з лісами I групи виконують санітарно-гігієнічні, водорегулюючі, естетичні функції, тобто вони є поліфункціональними.

Ліси є невід'ємною частиною екосистем, що задовольняють потреби населення у лікуванні, відпочинку і туризмі, тобто виконують рекреаційні функції.

Лісові ландшафти, що приурочені до прирічкових схилів, привершинних горбів, гряд та межиріч найбільш придатні для пішохідних прогулянок, туристичних походів, збирання грибів та ягід.

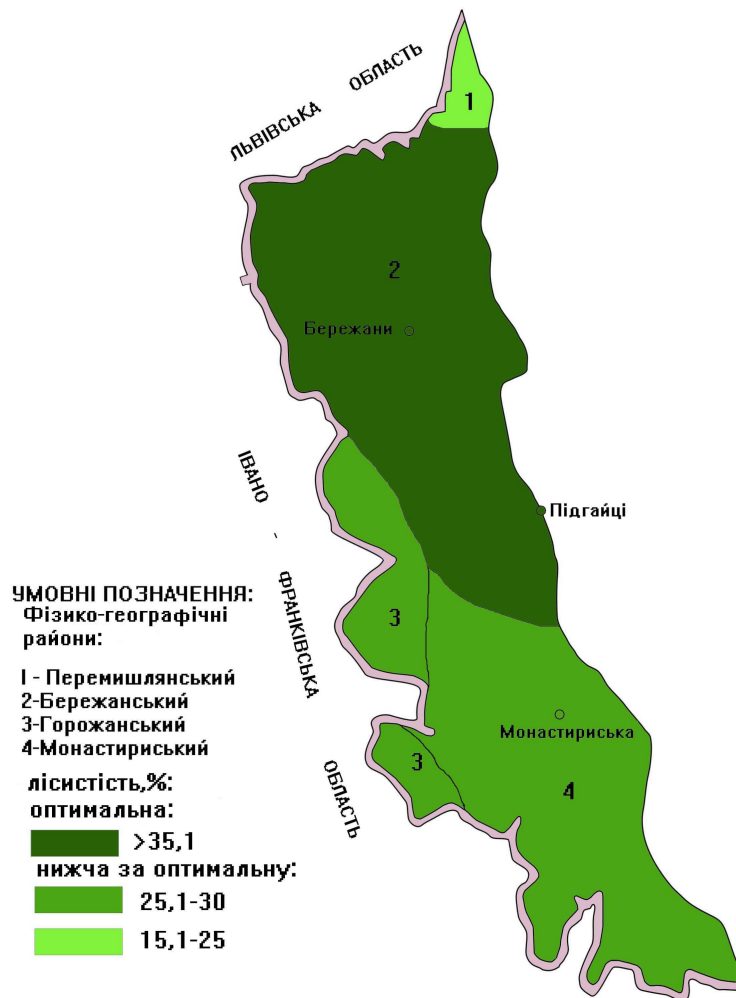

Рис.1. Частка лісів у структурі земель східної частини Опілля

Найсприятливішими для відпочинку є сосново-дубові, дубові, липові, березові та кленові ліси, що зростають на сухих, свіжих та вологих ґрунтах [1].

Практично всі лісові ландшафти придатні для організації в них відпочинку, що зумовлено наявністю своєрідних природних комплексів з унікальним рослинним і тваринним світом. Рекреаційні функції лісів визначаються санітарно-гігієнічними особливостями, що залежать від фітонцидних властивостей, які вищі у хвойних порід. У лісах зменшується вміст у повітрі шкідливих речовин, пилу, дерева мають властивість знижувати шум.

Для короткотривалого відпочинку використовуються ліси навколо міст, для довготривалого відпочинку, туристичних походів, збирання ягід та грибів краще підходять віддалені лісові масиви.

Рис.2. Частка лісів в межах фізико-географічних районів східної частини Опілля

Заповідні об'єкти східної частини Опілля в межах Тернопільської області займають площу 11296 га (6,6% території). В межах досліджуваної території виокремлюють понад 100 заповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення. Серед них - ботанічні, загальнозоологічні, гідрологічні, геологічні заказники, пам'ятки природи, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва, більшість яких приурочені до лісових масивів.

Оптимальна лісистість для даної території повинна становити 35-40%. Одним з важливих моментів при здійсненні оптимізації землекористування території є обґрунтування мережі природоохоронних об'єктів, які нерівномірно розміщені по території досліджуваного регіону. Важливим є створення таких об'єктів в місцях, де збереглися природні ландшафти, а також в районах, де інтенсивно розвиваються сучасні фізико-географічні процеси.

До екологічної мережі слід включити, крім заповідно-генетичних лісів (ядер екомережі), також середовище-захисні і рекреаційні ліси як перехідні зони та екологічні коридори в результаті впровадження в них екологічно ємких технологій їх використання та відтворення. До лісосировинної бази крім експлуатаційних лісів (найбільш рентабельних) слід включити також середовищезахисні і рекреаційні ліси внаслідок впровадження в них поступових, вибіркового та комбінованих рубок. Лісорозведення слід здійснювати на низькопродуктивних та еродованих землях [4].

Всі крутосхили, землі з сильним проявом ерозійних процесів необхідно заліснити. Відновлення корінних лісостанів на місці розладнаних грабових та інших малоцінних насаджень має важливе не тільки народногосподарське, а й природоохоронне значення.

Слід ввести класифікацію лісів за режимом природокористування:

1) Ліси екостабілізуючого призначення. Основною їх функцією є стабілізація екоумов та збереження біорізноманіття.

2) Ліси еколого-соціального призначення. Впливають на стабілізацію функціонування суміжних з лісовими антропогенно змінених ландшафтів та виконання ними господарських функцій, створення сприятливого природного середовища проживання та відпочинку населення.

3) Ліси господарського призначення. Забезпечують потреби країни у сировинних лісових ресурсах [4].

В межах більшої частини Бережанського району на межі з Івано-Франківською областю доцільно створити РЛП «Бережанське Опілля» з перспективним формуванням національного парку «Опілля» на межі Тернопільської, Львівської та Івано-Франківської областей, Поточансько-Урманський ботанічний, Комарівський ландшафтний, Завалівський та Тростянецький лісові заказники.

Основними науково-організаційними заходами для забезпечення сталого використання лісів є наступні:

- збільшення площ лісів за рахунок поступового вилучення з сільськогосподарського користування низькопродуктивних і деградованих земель;
- заміна суцільних рубок лісу на поступові та вибіркові;
- створення систем захисних насаджень при контурно-меліоративній організації території та доведення меліоративної лісистості до оптимального рівня;
- підвищення продуктивності лісових насаджень шляхом кращого використання зональних властивостей ґрунту, кліматичних умов, меліорації земель, поліпшення природної структури деревостанів;
- проведення комплексної економічної оцінки лісів;
- розширення площі лісових насаджень зі скороченим віком рубки для прискореного виробництва деревини;
- забезпечення експлуатації лісових ресурсів, їх охорони і відтворення з дотриманням екологічних пріоритетів;
- виділення ділянок лісових масивів як складових екологічної мережі.
- вдосконалення нормативів плати за використання лісових ресурсів і розмірів платежів за шкоду, заподіяну лісам.

Висновки. В досліджуваному регіоні на першому місці є використання лісу для деревозаготівель, рекреаційне лісокористування посідає друге місце. Але, згідно з вимогами сталого розвитку, що передбачає забезпечення комфортних умов життя і праці людини та пріоритет екології над економікою, перспективним для даного регіону є використання лісу в природоохоронних та рекреаційних цілях. Збереження ресурсного потенціалу та біологічного різноманіття лісів потребує екологізації лісокористування, збільшення площ і оптимізації структури лісів, впровадження вибірових та комбінованих способів рубок із застосуванням прогресивних технологій.

Література:

1. *Генсірук С.А., Бондар В.С.* Лісові ресурси України їх охорона і використання. - К.: Наукова думка, 1973. – 526 с.
2. *Денисик Г.І.* Природнича географія Поділля. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 2006. – 184 с.
3. Ліси України: сучасний стан, збереження, збалансоване використання / *Шеляг-Сосонко Ю.Р., Стойко С.М., Коваль Я.В.* та ін. – К.: Національний екологічний центр, 1997. – 64 с.
4. Природно-ресурсний аспект розвитку України. – Київ: КМ Academia, 2001. –112 с.
5. Проблеми збалансованого лісокористування в системі сталого розвитку/ *Я.В. Коваль, В.С. Бондар, О.А. Голуб.* та ін. – К.: Наук. світ, 2005. – 224 с.

Резюме:

Герасимив З. ЛЕСНЫЕ ЛАНДШАФТЫ ВОСТОЧНОЙ ЧАСТИ ОПОЛЬЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ.

В статье исследуются региональные особенности лесных ландшафтов восточной части Ополья и перспективы их использования в рекреационной и природоохранной деятельности. Предложены научно организационные мероприятия для обеспечения постоянного использования лесов.

Ключевые слова: ландшафт, лесопользование, рекреация, лесонасаждение.

Summary:

Herasymiv Z. THE FOREST LANDSCAPES OF EAST OPOL'YA AND PROSPECTS FOR THEIR USE.

The paper investigates the regional characteristics of forest landscapes of east Opol'ya and the prospects for their use in recreational and environmental activities. Offered by scientific and organizational measures to ensure sustainable use of forests.

Key words: landscape, use of forest, recreation, forestation.

Надійшла 30.11.2009р.

